

**„KECHA VA KUNDUZ“ HAMDA „O‘TKAN KUNLAR“ ROMANLARIDA
SHAROFIDDIN XO‘JAYEV VA OTABEK OBRAZLARI.**

Bo‘riyeva Sitora.

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va
adabiyoti universiteti. O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
408 – guruh talabasi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Abdulla Qodiriy va Cho‘lponning mashhur romanlari „O‘tkan kunlar“ va „Kecha va kunduz“ romanlari ichidagi ba’zi qahramonlar, jumladan, Sharofiddin Xo‘jayev hamda Otabekning qanday shaxs ekanliklari ko‘rsatib berilgan. Ularning yurtimiz uchun qolaversa, kelajak uchun nima qilsa yaxshi-yu, nima qilsa yomon bo‘lishi mumkinligi haqida bir qancha gaplari keltirib o‘tilgan. Maqolada Otabek va Sharofiddin Xo‘jayevlarning yurt uchun, kelajak uchun qilgan ezgu ishlari keltirib o‘tilgan.

KALIT SO‘ZLAR; Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon, millatni uyg‘otish, jadidlar, ilmi shaxslar, Otabek, Sharofiddin Xo‘jayev.

Bugungi kunda yurtimizda, umuman olganda, dunyoda Otabekday yoki Sharofiddin Xo‘jayevday insonlarni topish amri mahol desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Nega aynan ular? - degan savol tug‘ilishi tabiiy. Ammo, bu savolni javobini biz qachon topishimiz mumkin? Biz qachonki, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon kabi buyuk yozuvchilarimizning asarlarini o‘qisak, nafaqat o‘qisak balki, uqsakgina bu savollarni javobini topa olamiz. „O‘tkan kunlar“ romani desa ko‘z oldimizga Otabek va Kumush keladi. Ular orqali biz bu asarni eslaymiz va his qilishga harakat qilamiz. Bu roman barcha uchun tushunarli va eng sevimli asari bo‘lgan va hozir ham shunday deb aytishimiz mumkin. Asar qachon buyuk asar bo‘ladi degan savolga Belinskiy shunday deydi; Uning fikricha, „Buyuk asar faqat o‘z davrining muammolarini aks ettirib qolmay, balki umuminsoniy va mangu savollarga javob izlashi kerak. Vaqt o‘tishi bilan eskirmaydigan, har bir yangi avlod o‘zi uchun yangi ma’no kashf eta oladigan asargina buyuklik maqomiga erishadi“. Albatta, buyuk asar o‘z davrida barcha insonlarga ibrat bo‘ladigan qolaversa, keyingi avlod uchun ham o‘rnak bo‘ladigan asar bo‘la olishi kerak. Shunday buyuk asarlarni ichidagi ba’zi buyuk qahramonlar haqida fikr yuritamiz. Har bir millatni uyg‘otish uchun ma’rifatparvar shaxslar kerak bo‘ladi. Ular orqaligina millat yuksalishi, o‘zligini anglashi mumkin. Mana shunday shaxslardan „Kecha va kunduz“ hamda „O‘tkan kunlar“ romanlari qahramonlarini misol qilib keltirishimiz mumkin. Bu insonlar xalqni uyg‘otish uchun asos bo‘lgan deyishimiz mumkin. „Kecha va kunduz“

romanida Sharofiddin Xo‘jayev haqida gapiradigan bo‘lsak, u shunday ish qiladiki, hech kimni gapini gap hisoblamaydigan, hattoki o‘zini mingboshiman deb yurgan Akbaralini ham qo‘lida o‘ynatib, qanchadan-qancha insonlarni qon yig‘latib, pullarini olib, yosh qizlarni umriga zomin bo‘lib kelayotgan bir insonni shunday razil ishlardan qaytarishga muvaffaq bo‘ladi. Uning o‘zi ham nega unga ishonganiga tushunmay qoladi. Sharofiddin Xo‘jayev asarning "Kecha" (zulmat, jaholat) qismida millatni "Kunduz" (yorug‘lik, taraqqiyot) sari yetaklashga harakat qilgan ziyolilardan biridir. U xalqning ko‘zini ochish, ularni jaholat botqog‘idan qutqarishning yagona yo‘li ilm-fan deb biladi. Va o‘sha ilm orqali Miryoqubni ham to‘g‘ri yo‘lga boshlaydi.

Sharofiddin Xo‘jayev aytayotgan har bir gap to‘g‘riligiga ishonmasdan boshqa chorasi yo‘qligini tushunib yetadi. Sharofiddin Xo‘jayev shunday deydi; „ Bizning baxtsizligimiz – nodonligimizda, xolos. Millat uyg‘onsin, ko‘zini ochsin, o‘qisin, bilim olsun, madaniy millatlar qatoriga kirsin, so‘ngra u ham o‘z davlati, o‘z baxti, o‘z saodatini quradi “ – deb aytadi. Uning har bir gapi orqali biz uning nima demoqchi ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Uning so‘zlari Miryoqubni ham lol qoldiradi. To‘g‘ri Miryoqub juda ham aqlli va hamma narsani fahmlaydigan inson, ammo u o‘z xalqini o‘ylamaydi. U faqat o‘zini o‘ylaydigan shaxs hisoblanadi. Sharofiddin Xo‘jayev shunday gapiradiki, uning gaplari rostdan ham to‘g‘ri ekanligiga ishonmasdan iloji yo‘q, u rost aytayotganini tushunib yetadi. Miryoqub bir rus qizni yoqtirib qolib, unga nikohni taklif qilsammi? - deb o‘ylab yurgan vaqtda ham, Sharofiddin Xo‘jayevni gaplaridan so‘ng nima qilsa to‘g‘ri bo‘lishini anglaydi. Sharofiddin Xo‘jayev ketgandan keyin ham, uning har bir gapi Miryoqubni qulog‘ida jaranglab turadi. Sharofiddin Xo‘jayev aytadiki; „ Dinli bo‘lish libosga qaramaydi. Bizning johil ulamo kimning salla-choponi bo‘lsa, musulmon, deydi. Holbuki, musulmonlik kiyimda emas, qalbda, dilda “ – deya aytib o‘tadi. Va shu bir insonning gapi hech kimga quloq solmaydigan Miryoqubga tasir qiladi. Hattoki, men ham jadidmanmi endi? - degan xulosaga ham keladi, va hayoti butunlay boshqa tomonga o‘zgarib ketadi.

Sharofiddin Xo‘jayevni o‘sha davrdagi amaldorlarning (mingboshi va ellikboshilarning) korrupsiyasi, xotin-qizlarning huquqsizligi hamda diniy mutaassiblikka qarshi ochiq va keskin fikr bildirgan jasoratli shaxs deyishimiz mumkin.

Biz Sharofiddin Xo‘jayevga o‘xshagan insonlarni yuqorida aytganimizdek „ O‘tkan kunlar “ romanida ham ko‘rishimiz mumkin. Shulardan biri - Otabek. Asarda Otabekni gaplari ham xonni qolaversa, Homidga o‘xshagan razil kimsalarni gangitib qo‘yadi. Uning har bir so‘zi aynan o‘zbek mentalititiga xos bo‘lgan tarzda namoyon bo‘ladi. Biz buni asarni qaysi joyida Otabekni uchratsak, o‘sha yerda ko‘rishimiz mumkin. Masalan, Otabek Marg‘ilondan qaytgandan so‘ng Yusufbek Hoji o‘g‘lim biz sizning ustingizdan bir ish qilib qo‘ydik degan vaqtda, Otabek shunday javob beradi; - „ Aqllik kishilarning o‘g‘illari ustidan

qilg‘an ishlari albatta noma’qul bo‘lmas “ – deya javob beradi. Bu yerdan ko‘rinib turibdiki, Otabek shunchalar olijanob insonki, u o‘z ota-onasiga qarshi bormasdan o‘zi xohlamagan ish uchun ham rozi bo‘lishga tayyor turibdi. Otabekni bunchalar aqlli va zehnli gapidan so‘ng, hattoki otasi ham aytgan gapidan xijolat bo‘lib qoladi. U. Karimov aytadiki; “Otabekning har bir qarori zamirida ichki ziddiyat va kurash yotadi “ . Albatta, Otabek har bir ishni o‘ylab qiladigan va har bir gapni o‘ylab gapiradigan shaxs hisoblanadi. U juda ham ko‘p qiynaladi. Ammo barcha sinovlarga asarni so‘ngiga qadar chidaydi. Umarali Normatov shunday deydi; „, Otabekning fojiasi — bu eski tuzumning chirkin qoidalari va jamiyatdagi illatlar bilan to‘qnash kelishidir. U yangi zamon nafasi bilan yashaydi, biroq feodal muhitning tor doirasi uni yutib yuboradi." Asar davomida Otabekni juda ham ilmi ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Otabek faqatgina mard yigit yoki tadbirkor savdogar emas, ayni paytda zamonasining eng fikr-g‘oyali, keng dunyoqarashli ziyolisi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Uning nutqida vatanga muhabbat, zamon taqdiri, ilm-ma‘rifat va insoniy burch haqida juda ibratli va chuqur ma’noli fikrlar uchraydi.

Xulosa qilib aytganda, har bir asrning o‘z qahramonlari va ilmi, insonlarni o‘zgartirishga, vatanni sevrishga o‘rgatadigan shaxslar bo‘ladi. Mana shunday shaxslardan biri Sharofiddin Xo‘jayev hamda Otabek edi. Abdulla Qodiriyning o‘lmas "O‘tkan kunlar" romanidagi Otabek obrazi qanchalik badiiy to‘qima bo‘lmasin, u o‘z davrining ilg‘or, ma‘rifatparvar va millat taqdiriga befarq bo‘lmagan chinakam milliy ziyolilarining umumlashtirilgan yorqin timsolidir. Tarix sahifalarida o‘zining fidokorona faoliyati bilan iz qoldirgan Sharofiddin Xo‘jayev kabi jadidchilik harakatining fidoyilari esa aynan mana shunday adabiy qahramonlarning hayotdagi real va tirik ko‘rinishlari edi. Bugungi kunda ham Otabekning mardligi, vatanparvarligi va Sharofiddin Xo‘jayev kabi millat fidoyilarining hayotiy saboqlari yosh avlodni milliy g‘urur, vatansevarlik hamda ezgulik ruhida tarbiyalashda muhim ma’naviy asos bo‘lib xizmat qiladi. Zero, el-yurt ozodligi va taraqqiyoti yo‘lida qilingan xizmatlar hech qachon unutilmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. „, Kecha va kunduz “ ; roman / Abdulhamid Co‘lpon. – Toshkent: Dunyo nashr, 2024. – 304 b.
2. „, O‘tkan kunlar “ ; roman / Abdulla Qodiriy. – Toshkent : 2024.
3. M. Qo‘shjonov O‘zbekning o‘zligi. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994. – 112 b
4. Sulton Adabiyot nazariyasi: Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005. – 272 b.